

Роман Расевич

**ЗМІСТОВІ НАПРЯМКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
МОЛОДІЖНОГО ТОВАРИСТВА «СОКІЛ»**

Монастирське районне об'єднання ВУТ «Просвіта»
ім. Т. Шевченка

Під змістом роботи ми розуміємо сукупність видів діяльності, відомостей, фактів, подій, явищ тощо, які підпорядковуються загальній меті, що визначається відповідно до потреб, вимог суспільства, і їх використання має забезпечити її досягнення. Тому основним системоутворюючим фактором при розробці змістовних напрямків діяльності молодіжного товариства «Сокіл» є кінцева мета його функціонування. При її визначенні ми базувались, насамперед, на певному модельному уявленні про ті ідеалізовані компоненти ментальності, якими повинна володіти людина з урахуванням ментальних пріоритетів нашого суспільства, що склалися на даний час.

Дослідженнями Б. Гершунського [1] визначено, що відбір необхідних і достатніх ментальних цінностей визначають:

- рівень освіченості людини, тобто її знання, вміння і навички, які сприяють повноцінному включенню людини в розгалужену структуру трудової і суспільної діяльності;

- рівень вихованості, що визначається системою світоглядних якостей, які базуються не лише на знаннях, але й на вірі в певні життєво важливі абсолютні моральні цінності, що формують особистісне усвідомлення сутності життя і ставлення до світу з усією різноманітністю таких стосунків;

- рівень розвитку людини, що визначає її здібності до неперервного саморозвитку, самостійного підвищення своїх розумових і фізичних потенцій.

Виховання нового покоління українців на зламі полярних цінностей набуває складного багатогранного виміру. Перед педагогами постає необхідність поєднати відносно самостійні і незалежні одна від одної сфери розвитку людини:

- її генетичний код, що закладався під впливом глобальних космічних законів і ними визначеного коду батьків, пращурів;
- навколишнє середовище з його різноманітністю впливів на особу;
- предметну діяльність учня та спосіб творення ним духовних і матеріальних цінностей у цій діяльності.

Саме на виконання такої полігамної функції в школі й спрямоване дитяче гуртування, організаційно сформоване у молодіжне товариство «Сокіл».

Виховний ідеал члена сокільського товариства, на нашу думку, повинен відповідати тлумаченню В. Яніва: «Як виховний ідеал маємо дати ідеал повноцінної людини, – повноцінної, отже, творчої людини, індивідуальності із власним поглядом на світ, із бажанням змагатися з іншими людьми та їх випереджувати, із внутрішньою необхідністю ставити собі питання та шукати відповіді на них, чи ставити собі завдання і розв'язувати їх, – при чому ці питання й завдання повинні бути якнайскладніші та найпотрудніші, щоб вони побуджували до якнайсильнішої праці» [5, 28]. Такий ідеал на сучасному відтинку української історії варто формувати ще й тому, щоб усунути один із недоліків нашої вдачі – пасивність, у тому числі й в побудові власної держави.

Концептуальним для нашого дослідження є твердження К. Ушинського: «Виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її природними й поодинокими особливостями, – її тіло, душу, розум» [4, 44].

Історичні джерела свідчать, що за програмовими засадами «Сокіл» ставив перед своїми відділами конкретні завдання: «Розбуджувати і плекати в громадянстві рухливість, товариськість,

народну свідомість за поміччю руханки, змагу (спорту), рухових ігор і забав, пласту, мандрівництва. Через організацію пожежних занять у гніздах «Сокола» товариство прагнуло до «вироблення єдності і послуху, витривалості і словности, народнього освідомлення і почуття обов'язку» [3, 1-2].

Могутня сила сокільського виховання полягає в тому, наскільки воно індивідуальне для розкриття духовних сил і становлення особистісних рис школяра (учня), наскільки воно здатне створити загальний дух товаришкості і доброти в кожного члена групи. Школа – це особлива держава, община, де люди двох поколінь живуть відповідно до норм та ідеалів завтрашнього життя. Головне, що повинно передати покоління старших молодшим, – це вогонь серця, що горить любов'ю до людини, і пристрасть душі творити добро.

Психолого-педагогічні характеристики дітей молодшого, середнього і старшого шкільного віку дають змогу визначити напрями та види їх діяльності в сучасному вияві. У цьому дослідженні ми вичленуємо види діяльності дітей та молоді на різних вікових рівнях для того, щоб предметніше встановити традиції молодіжного руху і сокільства зокрема.

Моделюючи діяльність «Сокола», ми намагались так визначити змістові напрями його роботи на всіх ступенях шкільного життя, щоб вони:

- а) формували у вихованців потребу наполегливо розвивати свою особистість;
- б) допомагали оволодівати мистецтвом всебічного самовдосконалення;
- в) стимулювали конкретні кроки у виробленні якостей, необхідних для плідної життєдіяльності;
- г) створювали умови для духовного і фізичного самовиховання, самореалізації та реалізації потреб дитини на конкретному етапі її існування.

Зупинимось на характеристиці змістовних напрямків діяльності молодіжного товариства «Сокіл» більш детально.

Молодший шкільний вік («Соколята») характеризується зростанням фізичної сили дітей. Нервова система молодших школярів характеризується високою пластичністю, тобто здатністю фіксувати впливи середовища й готовністю реагувати на них. У фізичному розвитку відчутна роль дозрівання, що відкриває нові можливості для діяльності, розгортання й поглиблення дійових зв'язків із суспільним середовищем, яке водночас виступає вагомим стимулом. Діти включаються в навчальну діяльність, яка стає провідною в їх житті. Вони по-різному переживають її залежно від психологічної готовності вчителя працювати з ними. Звідси стає зрозумілою важливість і необхідність індивідуального підходу до дітей. Важливо забезпечити керування процесом їх входження в шкільне життя з його новим змістом, новими формами та об'єктивними вимогами учнів до самих себе, до внутрішніх регуляторів їх поведінки.

Навчальна, ігрова, трудова, спортивна та інші види діяльності стають органічною частиною життя молодших школярів, сприяють формуванню особистості дитини. Розумово-фізично-моральний розвиток дітей відбувається як на уроках, так і в позаурочній та позашкільній діяльності. Тому відповідна увага має бути відведена розвитку здібностей дітей, зміцненню їх здоров'я, засвоєнню норм і правил поведінки.

Важливе місце у роботі товариства із «соколятами» відводиться ознайомленню дітей з його метою та завданнями, використанню ігрових форм діяльності в позакласному та позашкільному житті вихованців для їх розумового, фізичного та морального становлення.

Базуючись на концептуальних засадах функціонування молодіжного товариства, а також зважаючи на зазначені підходи,

ми визначили види діяльності для учнів молодшої вікової групи, які розмістили у «Сокільських стежинах».

Підлітковий вік охоплює період від 11 до 15 років. Він є органічним продовженням молодшого шкільного віку і водночас відрізняється від нього. У цей час відбувається перехід від дитинства до юності у фізичному, психологічному і соціальному відношеннях. Значних змін зазнає психічна діяльність підлітків. Яскраво виявляється прагнення до самостійності й властивих дорослим форм поведінки. Ці особливості підліткового віку ми враховуємо при визначенні напрямків та видів діяльності дітей, які є членами товариства «Сокіл». У цьому віці діти належать до другого ступеня в товаристві – «молодих соколів».

Учні середнього віку – члени спортивних, туристських гуртків. Вони беруть активну участь в учнівській художній самодіяльності, виступають на предметних олімпіадах і конкурсах. Під впливом усіх цих умов життя й діяльності підлітків складаються вікові й індивідуальні особливості їх психічного розвитку, йде активний процес становлення особистості громадянина України. Тому основними напрямками діяльності дітей згаданого віку – «молодих соколів» – може бути робота з їх розумово-фізично-морального вдосконалення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що відповідно до визначених напрямів діяльності дітей виділяються три складові сили, які формують людську долю.

1. Думка людини. Ця сила будує характер особи. Які її думки, такою буде і вона.

2. Бажання і воля людини. Це складові однієї і тієї ж сили, які з'єднують людину з предметом її бажання і спрямовують на шлях задоволення цих бажань.

3. Вчинки людини. Якщо вчинки особи приносять іншим людям задоволення і щастя, то вони відгукуються таким самим

задоволенням і щастям для неї самої; якщо ж вони спричиняють іншим страждання, то принесуть такі ж страждання їй.

Ознайомлення членів «Сокола» з трьома складовими частинами, з яких складається людське буття, та їх осмислення підводить їх до розуміння того, що кожен член товариства може стати творцем свого майбутнього, господарем власної долі, здатними побудувати майбутнє відповідно до свого знання і своєї волі.

У підлітковому віці зростає роль праці учнів. Підлітків приваблює така праця, в якій вони можуть проявляти ініціативу і творчість, вступати в зв'язки з іншими людьми, виявляти свою працьовитість, спроможність домагатись кращих результатів. Для «молодих соколів» варто організовувати гуртки та інші види діяльності, які дають змогу проявити свою самоорганізацію і самодовершеність. Тут має бути розумне співвідношення розумової праці з фізичною – необхідної умови всебічного розвитку особистості. Тому гуртки, до яких залучаються «молоді соколи», мають як прикладний, так і загальнорозвивальний характер.

Важливе місце в діяльності «молодих соколів» займає ігрова діяльність. Ігри підлітків за своїм змістом є різноманітними. Ми виділяємо такі їх види:

- творчі ігри (драматизація, ігри-походи, імпровізація і фантазування при відтворенні історичних подій);
- спортивні ігри (футбол, хокей, волейбол), інтелектуальні (шахи, шашки);
- розв'язування різних мислительних завдань (кросвордів, задач, участь у КВК та брейн-рингу, конкурсах ерудитів «Що, де, коли?» та ін);
- конструкторсько-будівельні;
- військові ігри з відтворенням різноманітних воєнних та військових ситуацій.

Особливе значення відводиться проведенню таборування за програмою Пласту чи СУМу, реалізації козацько-сокільських забав, туристсько-краєзнавчих походів, змагань тощо. Основні напрями та види діяльності членів «Сокола» визначені Положенням про товариство. Для переважної їх більшості характерним є творчий елемент, розсудливість, прагнення до вдосконалення. Думка підлітка, його бажання і воля та вчинки взаємно підпорядковані у цій діяльності.

Рання юність – це також вік підготовки особистості до дорослого життя, до вибору спеціальності, до безпосереднього володіння нею, до виконання відповідальних соціальних функцій. У цей час підростаюча особистість поступово досягає такого ступеня фізичної, психологічної і соціальної зрілості, при якій цілком здатна свідомо й самостійно виконувати соціальні ролі і стати повноправним громадянином Української держави.

Юність є завершальним етапом у фізичному розвитку людського індивіда, тому військово-спортивний та туристсько-краєзнавчий вишкіл, поєднаний з інтелектуальним, для «соколів» є визначальним в діяльності товариства.

На основі досвіду функціонування молодіжного товариства «Сокіл» ми виділили три рівні соціальної зрілості його членів: індивідуальний, міжособовий, соціально-адекватний.

I рівень – знання стандартів поведінки, життєвих цілей концепції «Я».

II рівень – здатність членів товариства адекватно взаємодіяти з іншими. Для цього потрібно знати ролі, вміти уникати конфліктів або гасити їх, мати навички спілкування, здатність до емпатії, до передачі і сприйняття інформації, довіряти іншим, розуміти природу людини.

III рівень – соціально-адекватна зрілість, готовність працювати для суспільних цілей.

Зіставлення зазначених характеристик юнацького віку із виділеними нами рівнями соціальної зрілості членів молодіжного товариства дозволило нам констатувати, що «соколи» мають змогу самореалізуватися шляхом виконання тих функцій, які потребують їх соціальної зрілості: відповідальності за долю однолітків чи молодших за віком, прийняття рішень, творчого підходу, ініціативи та ін. Найбільш адекватною організаційною формою в цьому випадку є походи та таборування, шляхом напруження духовних та фізичних сил, гартувати душу і тіло в «Соколі». Слово – далеко не найефективніший засіб переконання. Без конкретної діяльнійної основи, знаходячись ніби поза особистістю і практичним досвідом людини, переконуюче слово ще не гарантує формування самих переконань. Необхідне діяльнійне підкріплення слова, а в ширшому розумінні – життєдіяльнійне підкріплення. Без цього словесне переконання виявляє низький виховний ефект, а постійні нотації викликають стійке бажання діяти навпаки – спрацьовує механізм реалізації відомого афоризму – «заборонений плід – солодкий».

Проведений аналіз протиріч між соціальним замовленням школі та станом теоретичної розробки проблеми, закономірностей виховного процесу як складної цілісної системи освіти, суперечностей між вимогами суспільства до створення оптимального середовища функціонування учнів та сучасним станом реалізації проблеми, особливостей функціонування суб'єктів виховного впливу (виховників і школярів) дозволив нам виділити основні програми гурткової форми організації товариства. А саме, підготовки сокільської, краєзнавчо-мандрівничої, спортивно-оздоровчої, культурно-просвітницької.

Час для впровадження відповідних програм виділяється із загальної кількості годин, передбачених на гурткову роботу

в школі. Гурткова робота з членами товариства за вище згаданими програмами становить основу діяльності Сокільської школи. Залежно від кількості членів товариства в школі, програми укладаються по семестрах. На розгляд виховника окремі розділи програми або розширюють, або звужують. Але в основному програмові засади життя членів «Сокола» залишаються незмінними.

Передбачається відповідна диференціація на рівні запропонованих програм. Наприклад, для першої вікової групи (5-6 класи) пропонують такі програми:

- сокільської підготовки, спортивно-оздоровча програма;
- краєзнавчо-мандрівнича і культурно-просвітницька.

Для другої вікової групи (7-8 класи) передбачено введення інших програм з урахуванням інтересів дітей та їх віку. Такими програмами можуть бути:

- краєзнавчо-мандрівнича;
- спортивна;
- культурно-просвітницька;
- оздоровча;
- сокільської підготовки.

Для третьої вікової групи (9-11 класи) програма впорядників-інструкторів складається з урахуванням набутих ними практичних навиків роботи з дітьми молодших вікових груп. Така практика спонукає до входження у товариство дітей старшої вікової групи. При цьому помітна особиста зацікавленість старшокласників допомогти молодшим за віком членам товариства.

Відповідальний варіант організації роботи з дітьми в Сокільському товаристві дозволяє максимально задовольнити їх бажання стати членами товариства. Одночасно є змога «вирівнювання» за відповідними програмами середньої та старшої вікової групи до проведення весняного таборування.

Отже, заняття у Сокольській школі та конкретні форми роботи – сходи, гутірки – становлять основу функціонування Сокольського товариства.

Весняні табори членів «Сокола» дають змогу провести відповідні проби, встановити відзнаки членам товариства. Співпраця дітей та виховників дозволяє проводити корекцію фізичного розвитку особи, сприяти гармонійному вдосконаленню членів товариства.

Запропоновані у Положенні такі форми діяльності товариства, як організація соколиних чи козацько-січових гнізд за місцем проживання також мають певну доцільність. Однак у дослідженні ми не ставили за мету розкрити зміст кожної із запропонованих програм життя товариства. Орієнтовні програми є основою для пошуку шляхів діяльності товариства в сучасній школі. Для прикладу подаємо програми таборування «Соколів», Великої гри «Соколи», приклади із життя різновікових загонів за місцем проживання, які розкривають процес становлення товариства. Кожна із програм – напрямів діяльності «Сокола» – бачиться як єдина ланка в ланцюгу діяльності товариства. Деталізація ж окремих сторін життя організації дає змогу краще оцінити його стан й окреслити перспективу.

Програма сокольської підготовки має окреслену самостійну мету, однак вона є ланкою цілісної системи діяльності товариства. Краєзнавчо-мандрівнича та спортивно-оздоровча програма забезпечують для його членів той простір, у якому проходить процес самовдосконалення особи. Кінцевою метою реалізації цих програм є таборування членів «Сокола» – шкільне, районне, обласне. Без цієї замкненої ланки немає сенсу говорити відірвано, наприклад, про мандрівництво. Цю функцію успішно виконує туристсько-краєзнавчий гурток у школі. Коли ж йдеться про результати роботи членів товариства, то обов'язково має простежуватись на рівні програм динаміка вдосконалення членів товариства.

Виходячи із окресленої мети таборування членів «Сокола» на рівні району та області, програми діяльності товариства можуть доповнюватись або складатись саме з урахуванням цих положень, розроблених для вишколів.

При складанні краєзнавчо-мандрівничої програми ми виходили з:

1. Науково-методичних засад організації відповідної програми у Пласті.

2. Особливостей екологічного та соціального простору товариства.

3. Рівня готовності виховників до реалізації відповідної діяльності.

4. Рівня сформованості пізнавальних інтересів школярів.

При розробці спортивно-оздоровчої програми ми базувались на аналізі стану загальнофізичної підготовки юнаків та дівчат, які входять до товариства, загальнонаукових підходах до визначення поняття «здоров'я», науково-методичних засадах формування здорового способу життя.

Аналіз концептуальних засад формування моделі функціонування молодіжного товариства «Сокіл» дозволяє констатувати, що до спортивно-оздоровчої програми доцільно включати не лише теоретичні вміння і практичні навички, які дають загальний розвиток дитині, а й ті елементи життя в спорті, які мало товариство «Сокіл» з часу його зародження. Отже, культивування традиційних для «Сокола» видів спорту має тісно пов'язуватись із сучасними програмами вдосконалення членів «Сокола».

Окрема оздоровча програма «Сокола» може бути побудована на традиціях української народної медицини, яка природними засобами оздоровлює душу і тіло людини. Цей пласт народної культури потребує глибокого опрацювання з дітьми шкільного віку, бо народна медицина поєднала в собі і розум, і практичну необхідність зарадити і собі, і ближньому.

Валеологічне виховання має посісти в житті «Сокола» вагоме місце.

Культурно-просвітницька програма зорієнтована на максимальне задоволення інтересів і запитів членів товариства. Саме завдяки її реалізації із товариства виходять молоді поети, художники, гумористи та інші творчі люди, які у сокільських літописах залишають не одну цікаву сторінку про життя молодіжного об'єднання.

Аналізуючи проблему змістових напрямів роботи у Сокільському товаристві наймолодших його членів – «соколят», ми дійшли до висновку, що крім складених нами Стежин Соколят, які є системоутворювальним чинником загалом, на цьому віковому рівні найбільш доцільною є така форма сокільського виховання, як рухові ігри та забави.

З метою попередження заорганізованості у виховній роботі практикується розподіл дітей за гніздами і ролями у сокільському товаристві на різних етапах його становлення (молодший шкільний вік). При цьому педагог-організатор чи педагог-вихователь має змогу включити дітей у різнопланову діяльність і життя товариства.

Важлива роль відводиться посвяті в «соколята». Це – не тільки символічне дійство, а й початок організованого життя в товаристві.

Важливо віднайти такі форми діяльності дітей які набудуть сталого характеру, ритмічного за змістом і за формою. Залучення дітей до товариства передбачає своєрідне «зобов'язання» і для дитини, і для педагога. Пошук організованих форм сокільського виховання стає предметом вивчення для всіх причетних до діяльності товариства.

У сокільському вихованні велику увагу ми відводимо тілесному вихованню, яке тісно переплелось з духовним та розумовим. Ключовим в організації та контролюванні змісту цієї діяльності є тлумачення М. Стельмахович: «Прекрасно

тонізує молодий організм участь дитини у посильній праці та в рухливих дитячих іграх, яких у репертуарі української народної педагогіки міститься чимало. Але і тут потрібне розумне втручання батьків з тим, щоб регулювати дитячі забави, дотримуючись таких правил:

- використовувати ігри відповідно до пори року;
- уникати сильних рухів безпосередньо перед їдою і відразу після неї, що завжди шкодить здоров'ю;
- не допускати забав, що викривляють хребет і груди, призводять до вивихів;
- стежити, щоб дитина, розігрівшись у грі, не пила холодної води, не сідала й не лягала на сиру землю;
- відвертати від чужих і галасливих забав («у ворон», «у пищалку», «бубон»), ігор з гострими предметами та сірниками (вогнем), азартних ігор (у гроші, в карти), що розхитують нерви і не вчать нічого путнього;
- урізноманітнювати ігрову діяльність;
- дозволяти дітям гратися у надійному, безпечному, спеціально відведеному для цього місці, віддаленому від проїжджого транспорту, найкраще на відповідно обладнаному спортивному майданчику, і, обов'язково, на очах у батьків чи вихователів.

Саме за таких умов ігри зміцнюють дух дитини та мислення, розвивають самодіяльність» [2, 288]

Звичайно, створювати умови для самовдосконалення дитини варто різними способами, в тому числі і шляхом ознайомлення з історичними постатями України, вироблення у дітей національних ідеалів. У їх числі можуть бути творці національної духовної культури, борці за волю України. Цю роботу успішно можуть проводити як учителі початкових класів, так і педагоги-організатори шкіл, батьки, старші учні – члени молодіжних товариств. Дитина молодшого шкільного віку, яка тягнеться до молодіжного товариства, має усвідомити

той смисл, який у дитячій уяві трансформується у потяг до чогось вищого, кращого, організованішого.

Література

1. Гершунський Б.С. Философия образования. – М.: Изд-во Флинта, 1998. – 428 с.
2. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: Навч. посібник. К.: ІСДО, 1996. – С. 288.
3. Статут руханково-спортивного товариства «Сокіл». – Львів, 1935. – С. 1-2.
4. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні // Вибр. пед. тв.: у 2-х т. – К., 1983. – Т. 1. – С. 44.
5. Янів В. Українська вдача і наш виховний ідеал. – Мюнхен-Тернопіль: Діалог, 1992. – С. 26-28.